

EKSPERIMENTINĖ ARCHEOLOGIJA: TARP MOKSLO IR KULTŪROS

DAIVA LUCHTANIENĖ

Kultūros paveldo centro archeologų grupės „Antiqua“ vadovė,
 Eksperimentinės archeologijos klubo „Pajauta“ prezidentė
 Pilies 16/2, LT-01123 Vilnius
 El. paštas luchtaniene@centras.lt

Per pastaruosius keletą metų Lietuvos archeologijos srityje vis dažniau minima eksperimentinė archeologija. Nuo jos neatsiejama gyvoji archeologija. Ši sąvoka žinoma ir plačiai visuomenei. Dažnas lietuvis patirti gyvą archeologiją gali tarptautiniame eksperimentinės archeologijos festivalyje Kernavėje, viduramžių ir senųjų amatų šventėse Trakuose, Šiauliuose, Nidoje, Apuolėje. Eksperimentinės archeologijos specialistus vienija klubas „Pajauta“, be kurio neapsieina nė vienas iš minėtų renginių. Gyvoji archeologija populiarina archeologiją ir istoriją, tačiau be išankstinio eksperimento ji neįmanoma. Kas gi toji eksperimentinė archeologija? Kokia ji yra Lietuvoje?

Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje eksperimentinei archeologijai skirtos kelios eilutės šalia etnoarcheologijos. Aiškinama, jog „eksperimentinė archeologija tiria archeologinių radinių formavimosi procesą ir atkuria proistorės žmonių įvairius gyvenimo aspektus, rekonstruoja

*Odos ir kailių išdirbimas. Aelita Kensminienė.
 Dalius Vaičiulienės nuotrauka.*

daiktus (svarbiausi metodai – trasologija¹ ir eksperimentas)“ (Visuotinė..., 2004, p. 638). Tačiau toks šios sąvokos apibūdinimas kelia šiek tiek abejonių, nes visame pasaulyje eksperimentinė archeologija beveik neturi chronologinių rėmų, o radinių formavimosi proceso negali tirti, kadangi radiniai patys savaime nesiformuoja – jie yra žmogaus veiklos padariniai. Tiksliausias, mūsų manymu, eksperimentinės archeologijos apibūdinimas pateiktas klubo „Pajauta“ internetinėje svetainėje (aut. prof. dr. Aleksiejus Luchtanas): „Eksperimentinė archeologija – tai mokslas, rekonstruojantis įvairias praeities laikų žmonių bendruomenių bei individų veiklos sritis, testų ir bandymų būdu revizuojantis archeologinių tyrimų išvadas. Eksperimentinė archeologija remiasi žemėje išlikusiais liudijimais bei technologijų pažinimu, apima tokias materialinės kultūros liekanas, kaip maisto gavyba ir gamyba, statyba ir susisiekimas, žaliavų ir medžiagų apdorojimas.

Kalvis Algirdas Stankus. Rūtos Paberžienės nuotrauka.

Eksperimentinės archeologijos pagrindą sudaro materialinės kultūros liekanų tyrimai ir rekonstrukcija, leidžianti archeologiškai pažinti ir modeliuoti praeities bendruomenių istoriją“ (www.pajauta.tinkle.lt).

Eksperimentinės archeologijos pradininkai – XIX a. vidurio archeologai Johnas Lubbockas, Arthuras Johnas Evansas ir kt., atlikę pirmąsias akmens amžiaus dirbinių rekonstrukcijas ir eksperimentus. XX a. viduryje eksperimentinėje archeologijoje dirbinių funkcijai nustatyti pradėtas taikyti Sergejaus Semionovo traseologinis metodas (Семёнов, 1957; Семёнов, 1968; Семёнов, 1974; Korobkova, 1999). Lietuvoje eksperimentinė archeologija dar gana nauja, nors pirmieji bandymai pažinti seniausiąjį gyvenimo būdą buvo atlikti dar XIX a. pabaigoje archeologo ir dailininko Tado Daugirdo iniciatyva, rekonstruojant akmens gręžimo technologijas (J. Bitaitis, 1891, p.185–188). Kai kurių proistorės procesų rekonstrukcijos buvo vykdomos

Puodžius Vyngantas Jazerskas. Kazimiero Barišausko nuotrauka.

*Dūdmaišininkas ir juvelyras Evaldas Babenskas.
Kazimiero Barišauskio nuotrauka.*

Kauno Vytauto Didžiojo universitete. XX a. 8-ajame dešimtmetyje eksperimentinės archeologijos ekspedicija iš Leningrado, vadovaujama profesoriaus Sergiejaus Semionovo, surengta Lietuvoje, Labanoro girioje. 1997 m. pirmieji bandymai rekonstruoti kai kuriuos senuosius gamybos būdus vyko Šiauliuose „Aušros“ muziejaus archeologų iniciatyva. 1998 m. rugsėjo mėn. grupė Lietuvos muziejininkų ir amatininkų dalyvavo eksperimentinės archeologijos šventėje Biskupine Lenkijoje. Lietuvių delegacija parodė atgaivintus senuosius amatus – juvelyrinių dirbinių gamybą,

*Senieji kuršiai. Valdas Steponaitis ir Eglė Gričiuvienė.
Kazimiero Barišauskio nuotrauka.*

puodininkystę, kalvystę, beržo tošies, kaulo ir rago, gintaro apdirbimą, monetų kalimą. Buvo demonstruojama rekonstruota kuršių apranga. Išvyka į Biskupiną paskatino atsirasti eksperimentinės archeologijos festivalį „Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje“ ir „Viduramžių šventė“ Trakuose. Šie du renginiai išpopuliarino senųjų amatų šventes visoje Lietuvoje. Vėliau atsiradęs ir tradicinis tapęs panašus renginys Nidoje, dar vėliau – Apuolėje (neįtraukiant karybos elementų) tapo sumažintomis Kernavės festivalio kopijomis. Negana to, dažno miesto ar miestelio dainų, miestų švenčių organizatoriai būtinai norėjo „papuošti“ tautodailės muges senųjų amatų meistras. Gyvosios archeologijos bangai ėmė grėsti stichiškumas, nutolimas nuo eksperimentinės archeologijos, komerciškumas.

Pirmieji pavojaus varpais ėmė skambinti archeologai, tiesiogiai susiję su eksperimentine archeologija. Nuo 1999 m. lietuviškosios eksperimentinės archeologijos atstovai jau populiarino baltiškąją archeologiją užsienyje, t. y. dalyvavo įvairiuose gyvosios istorijos festivaliuose Lenkijoje. Daugiausia prie to prisidėjo jau minėto Biskupino renginio metu sutelktas kolektyvas. Dalyvaujant tarptautiniuose renginiuose Lenkijoje buvo susipažįstama su Vidurio Europos eksperimentinė archeologija, mokomasi iš savo ir kitų klaidų, įgyjama žinių ir patyrimo. 2000 m. Šiaulių universitete įvykusioje konferencijoje „Archeologijos paminklas: nuo atradimo iki rekonstrukcijos“ buvo svarstomi ir eksperimentinės archeologijos klausimai. Archeologės Birutės Salatkienės pranešime labai konkrečiai ir kritiškai buvo įvertinta situacija eksperimentinės archeologijos srityje Lietuvoje (Salatkienė, 2002, p. 51 – 60). Eksperimentinės archeologijos specialistai, savo tiesioginiame darbe susiję su archeologija (profesionalūs archeologai, muziejininkai, restauratoriai), ėmė kelti kryptingos, mokslu pagrįstos eksperimentinės archeologijos mintį. Taip pat svarbu buvo įprasminti švietėjišką šios veiklos pobūdį. Tokių tikslų vedami visi gyvosios archeologijos festivalių dalyviai 2002 m. susivienijo į klubą „Pajauta“. Ši visuomeninė organizacija 2004 m. yra priimta į tarptautinę eksperimentinės archeologijos asociaciją EXARC (European Exchange on Archaeological Research and Communication), kuri vienija nemažai eksperimentinės archeologijos institucijų visoje Vakarų ir Rytų Europoje, Skandinavijos šalyse. Klubas „Pajauta“ tapo pripažinta eksperimentinės archeologijos institucija. Jis kviečiamas į tarptautinius festivalius Lenkijoje (Suvalkai, Biskupinas, Malborkas, Volinas), Vokietijoje (Haidebiu, Kap Arkona Melaune), Švedijoje (Riddarhittanas Sundsvallyje), Norvegijoje (Egge).

Įgijus tarptautinės gyvosios archeologijos patirties, pamačius kai kuriuos kitus eksperimentinės archeologijos aspektus ir rezultatus, būtina įvertinti šią veiklą Lietuvoje kokybės ir prasmingumo atžvilgiu, palyginti šios veiklos pranašumus ir trūkumus.

Europoje eksperimentinės archeologijos judėjimas yra labai populiarus. Pastebimos dvi kryptys – muziejinė veikla (įvairių laikmečių archeologinių skansų įkūrimas ir edukacija juose) bei masinių gyvosios archeologijos renginių organizavimas įvairiausių visuomeninių organizacijų, muziejų bei savivaldos institucijų pastangomis. Tačiau šios kryptys yra glaudžiai tarp savęs susijusios. Edukaciniai

Siūlų dažymas. Vasarė Ratkevičienė. Dalios Vaičiulienės nuotrauka.

renginiai yra neatsiejama eksperimentinės archeologijos dalis, netgi įprasmina ją. Skandinavijos kraštuose, pietiniame Pabaltijyje itin populiariu rekonstruoti vikingų epochą. Šiuose kraštuose gausu rekonstruotų vikingų gyvenviečių, vidiniuose ir Baltijos jūros vandenyse plaukioja vikingų laivų kopijos. Beveik kiekviename regione gausu festivalių, susietų su konkrečių vietovių istorija, vikingų turgų (vikingų markets) (Living history..., 2005, 150 p.). Lenkijos ir Vokietijos žemėse nemažai įvairių laikotarpių skansenų, įrengtų remiantis konkrečių archeologijos paminklų tyrinėjimų duomenimis. Čia populiariūs kariniai festivaliai su amatų turgumis. Prancūzijoje, Anglijoje taip pat yra įvairių laikotarpių skansenų ir renginių, tačiau viena populiariausių – keltų epocha. Mažiausiai žinoma apie eksperimentinę archeologiją Balkanų šalyse, Viduržemio jūros regione. Artimiausi mūsų kaimynai – baltarusiai, latviai, estai – taip pat turi eksperimentinės archeologijos specialistų. Vienur jie susijungę į organizacijas (Baltarusijoje, Latvijoje), vienijančias tam tikro amato specialistus, kitur tiesiog pavieniai entuziastai (Estijoje). Latviai, beje, gali pasigirti rekonstruota Araišių ežero gyvenviete (IX – X a.). Rusijoje, išskyrus Kaliningrado sritį, praeities rekonstrukcijos su retomis išimtimis apsiriboja karinių klubų veikla. Atskirai reikėtų paminėti Čekiją. Nors ten vykstančiuose renginiuose neteko būti, tačiau užtenka pavartyti bent vieną tęstinio leidinio, skirto eksperimentinei archeologijai, numerį ir tampa aišku, kad čekų eksperimentas apima įvairiausių laikotarpių ir daiktus nuo akmens amžiaus iki viduramžių ((RE)konstrukce..., 2002, 198 p.). Svarbiausia, ką tektų pabrėžti – tai eksperimento ir rekonstrukcijos pagrindimas traseologiniu metodu ir laboratoriniais tyrimais bei jų įvedimas į mokslinę apyvartą publikacijomis. 2005 m.

minėtas tęstinis leidinys tapo tarptautinis, perėmus jo koordinaciją organizacijai EXARC. Straipsniai spausdinami anglų kalba, jų respondentai – įvairių institucijų eksperimentinės archeologijos atstovai ne tik iš Europos, bet ir iš JAV ((RE)construction..., 2005, 160 p.). Europoje eksperimentinė archeologija yra pripažinta mokslo ir kultūros dalis. Kai kur ji dėstoma aukštosiose mokyklose (pvz., Kopenhagos universitete). Rekonstruotos gyvenvietės yra ne tik gyvi turistiniai objektai, bet ir eksperimentinės bazės.

Kaip šiame kontekste atrodo Lietuvos eksperimentinė archeologija ?

Pagrindinę veiklą šioje srityje vykdo „Pajautos“ klubas. Į šią organizaciją kiekvienas jos narys atsinešė didesnę ar mažesnę eksperimento, patirties, įgūdžių ir rezultatų kraitį. Tai itin vertingas savarankiškas įdirbis – pagrindinis klubo kapitalas. Šiuo metu klube yra 44 nariai, remiantis konkrečia archeologine medžiaga rekonstruojami 25 amatai nuo akmens amžiaus iki viduramžių. Gaminant dirbinių kopijas naudojamos tokios gamybos priemonės, kokios galėjo būti tam tikru laikotarpiu, arba konkrečių įrankių kopijos. Taip rekonstruojami gamybos procesai bei technologijos.

Juostų vijimas. Valda Lapėnaitė. Kazimiero Barišausko nuotrauka.

Kaip vykdomas eksperimentas? Kokia materialioji bazė?

Į klubą „Pajauta“ suburti žmonės iš visos Lietuvos. Jie gyvena ir dirba įvairiuose miestuose ir miesteliuose. Kai kurie iš jų turi įsirengę dirbtuves, kiti dirba tiesiog namuose, tretį laukia šilto metų laiko, nes jų eksperimentui reikia atviros erdvės ir galimybių tuo pasinaudoti. Daug laiko atima žaliavų paieška ir paruošimas, kai kuriems žaliavas tiesiog tenka pirkti. Klubas yra visuomeninė organizacija, nedisponuojanti

didelėmis lėšomis, neturinti stacionarios vietos ilgalaikiams eksperimentams. Esant tokiai padėčiai iki šiol netenka kalbėti apie eksperimento nuoseklumą, patikimumą ir dokumentavimą, o nariai nėra publikavę straipsnių, nors potencialas yra. Vienintelis straipsnis eksperimentinės archeologijos tema yra įdėtas jau minėtoje internetinėje svetainėje (aut. Evaldas Babenskas, www.pajauta.tinkle.lt).

Visai kitokia situacija yra kalbant apie edukacinę klubo veiklą. Tiek Lietuvos renginiuose, tiek užsienyje klubas profesionaliai pristato baltiškus bei lietuviškus amatus ir verslus, populiarina Lietuvos archeologiją ir kultūrą. Kai kuriais atvejais (pvz., Švedijoje, Vokietijoje) didelei daliai renginių lankytojų „Pajauta“ būna pirma pažintis su Lietuva.

Projektas „Netradicinės pamokos Sudeikiuose“. Įvadinė pamoka moksleiviams. Kazimiero Barišausko nuotrauka.

Bene produktyviausiai švietimo srityje buvo dirbama rengiant kultūrinę-educacinę stovyklą moksleiviams „Netradicinės pamokos Sudeikiuose“. Trejus metus iš eilės (2003 – 2005 m.) projektas vykdytas glaudžiai bendradarbiaujant su Utenos švietimo ir vietos savivaldos institucijomis. Du kartus projektą rėmė KSRF. Stovykla buvo organizuota Utenos rajone, Sudeikių seniūnijoje, prie Alaušo ežero. Kiekvienais metais birželio mėnesio pirmą savaitę Utenos rajono ir apskrities moksleiviai buvo atvežami į Sudeikius, į „Pajautos“ įrengtą senųjų amatų stovyklą. Kiekviena mokinių grupė išklausedavo įžanginę pamoką apie archeologiją, eksperimentinę archeologiją ir, pasiskirstę nedidelėmis grupelėmis, bendraudavo su laikinai jų mokytojais tapusiais klubo nariais. Taip jie daug sužinodavo apie įvairius mūsų protėvių amatus skirtingais laikotarpiais, patys juos išmėgindavo. Tokios netradicinės pamokos moksleiviams labiau įsiminė negu vadovėlinės tiesos. Projektas susilaukė pripažinimo Utenos apskrityje, apie jį sužinojo ir kitų apskričių švietimo darbuotojai. „Pajautai“ pateikti jau keli pasiūlymai surengti tokio pobūdžio stovyklas kituose Lietuvos rajonuose.

Eksperimentinė archeologija iki šiol nesudomino akademinės visuomenės. Mokslo ir mokymo įstaigų organizuojamose konferencijose ši tema nė karto nebuvo paliesta. Atrodo, kad archeologai linkę apsiriboti akademinėmis studijomis. Tuo tarpu jau yra praktinės patirties vien keramikos, avalynės, akmens apdorojimo,

Valgio gaminimas bronzos amžiuje. Aleksiejus ir Daiva Luchtanai. Loritos Butrimienės nuotrauka.

geležies gamybos srityse ir ši patirtis gerokai keičia ligšiolinį daiktų gamybos supratimą ir funkcijų suvokimą. Vienintelė rimta studija, kurioje panaudota eksperimento patirtis, yra KTU docento (ne archeologo) Jono Navasaičio monografija (Navasaitis, 2003, 147 p.). Neteko girdėti, kad eksperimentas būtų įtrauktas į muziejų veiklos programas. Gal kiek rimtesnį projektą atkuriant akmens amžiaus polinę gyvenvietę prie Kretuono ežero vykdo Nalšios muziejus. Lietuvoje jau yra tendencija statyti pilis, senovės gyvenvietes, tačiau tai vyksta pavienių asmenų, nieko bendro neturinčių su archeologijos paveldu, arba savivaldos institucijų iniciatyva. Ar nebus tai tik praeities parodijos, jeigu į šį procesą nebus įtraukti eksperimentinės archeologijos specialistai?

Tinklų nėrimas. Ineta Česniėnė, Jurga Česnaitė. Sauliaus Česnos nuotrauka.

Taigi Lietuvos eksperimentinė archeologija turi puikų profesionalų įdirbį, tarptautinį pripažinimą ir edukacinės veiklos patirtį. Tačiau ji tarytum įstrigusi tarp mokslo ir kultūros, be to, vargu ar viena visuomeninė organizacija pajėgi vykdyti kardinalius poslinkius. Kol kas dėl savo specifikos labai sunkiai surandama niša tiek Švietimo ir mokslo, tiek ir Kultūros ministerijų bei nevyriausybinėms organizacijoms rengiamuose projektų konkursuose. Tenka pripažinti, kad nemažą patirtį turintiems eksperimentinės archeologijos specialistams stinga teorinių žinių. Dėl šito daug jiems priekaištauti negalime, nes vienintelė prieinama literatūra tėra ankščiau šiame straipsnyje minėti leidiniai bei lenkiškas Džono Koleso (John Koles) knygos vertimas (Koles, 1977,

250 p.). Daug vilčių suteikia tai, kad Vilniaus universitete eksperimentinė archeologija įtraukta į mokyimo planus. Tiek teorijų nuoseklumas, tiek praktinės patirties sklaida sudarytų galimybes atsirasti eksperimento moksliniam statusui, specialistų rengimui, materialios bazės sukūrimui, projektų vykdymui. Eksperimentinės archeologijos klubas turi daug idėjų ir sumanymų, yra pajėgus vykdyti projektus ar būti projektų partneriu. Eksperimentinė archeologija Lietuvoje turi ateitį, tačiau ji negali būti grindžiama kelių dešimčių žmonių entuziazmu. Šiai gana naujai mokslo sričiai, tiesiogiai susijusiai su valstybės kultūra ir švietimu, reikalingas tiek akademinės visuomenės, tiek valstybinių institucijų supratimas ir palaikymas.

Eksperimentinės archeologijos klubas „Pajauta“ Švedijoje. Kazimiero Barišausko nuotrauka.

SUTRUMPINIMAI

EXARC – European Exchange on Archaeological Research and Communication

KTU – Kauno technologijos universitetas

KSRF – Kultūros ir sporto rėmimo fondas

LITERATŪRA

1. Archeologijos paminklas: nuo atradimo iki rekonstrukcijos. Konferencijos medžiaga. – Šiauliai, 2002. – 102 p.
2. J. Bitaitis. Kokiu būdu buvo išgręžiamos skylės t. v. Perkuno kulkose? – In: *Varpas*, 1891 m. gruodis, Nr. 12.
3. John Coles. *Archeologia doświadczalna*. – W., 1977. – 250 p.
4. Galina Fiodorovna Korobkova. Narzędzia w pradziejach. Podstawy badania funkcji metodą traseologiczną. – Toruń, 1999. – 168 p.

5. Jonas Navasaitis. *Lietuviška geležis*. – Kaunas, 2003. – 147 p.
6. *Living History around the Baltic Sea*. – Visby, 2005. – 150 p.
7. (Re)konstrukce a experiment v archeologii. – Hradec Králové, 3/2002. – 198 p.
8. (Re)construction and experiment in Archaeology. – Hradec Králové, 2/2005. – 160 p.
9. Сергей Аристархович Семенов. Первобытная техника, МИА, №.54. – Ленинград, 1957.
10. Сергей Аристархович Семенов. Развитие техники в каменном веке. – Ленинград, 1968.
11. Сергей Аристархович Семенов. Происхождение земледелия. – Ленинград, 1974.
12. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 5. – Vilnius, 2004.
13. www.pajauta.tinkle.lt

¹ Traseologija – vertalas iš rusų k. Turėtų būti *traseologija* (plg. *traseologia* – lenk., *traseology* – angl.)